

**UNIVERSITATEA „OVIDIUS” DIN CONSTANȚA
FACULTATEA DE TEOLOGIE**

**EVOLUȚIA MONAHISMULUI ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ DE LA
SFÂNTUL GHEORGHE DE LA CERNICA († 1806) PÂNĂ LA
SFÂNTUL CALINIC DE LA CERNICA († 1868)**

**TEZĂ DE DOCTORAT
-REZUMAT-**

Coordonator de doctorat,

Pr. prof. univ. dr. Nechita RUNCAN

Doctorand,
**Daniela
Niculina ZAHARIA**

**CONSTANȚA
2015**

Introducere	p. 2
 Capitolul I. Retrospectivă istorică asupra monahismului românesc până la Sf. Gheorghe de la Cernica	p. 15
Capitolul II. Monahismul în istoriografia românească	p. 85
Capitolul III. Trăsături definitorii ale monahismului românesc de la Sf. Gheorghe de la Cernica și până la Sf. Calinic Cernicanul	p. 123
Capitolul IV. Personalitatea ascetică și mistică a Sfântului Gheorghe de la Cernica	p. 140
Capitolul V. Personalitatea ascetică și mistică a Sfântului Calinic Cernicanul	p. 149
Capitolul VI. Vetre monahale în Țara Românească în secolele XVIII-XIX	p. 167
Concluzii	p. 174
Anexe	p. 186
Bibliografie	p. 194

Evoluția monahismului în Țara Românească de la Sfântul Gheorghe de la Cernica († 1806) până la Sfântul Calinic de la Cernica († 1868)

Biserica și rolul ei în societate a preocupat în egală măsură pe teologi, istorici, filosofi, sociologi sau filologi, aceștia relevând dimensiunea culturală și, îndeosebi, cea de proveniență monastică, clericii fiind autorii primelor manuscrise și tipărituri de pe întreg cuprinsul românesc.

1. Introducere

a. Problematica studiului

Lucrarea *Evoluția monahismului în Țara Românească de la Sfântul Gheorghe de la Cernica (†1806) până la Sfântul Calinic de la Cernica (†1868)*, după o succintă prezentare referitoare la apariția și continuitatea monahismului nord-dunărean în contextul organizării ecleziiale, își propune să prezinte dezvoltarea vieții monastice, care culminează cu formele specifice, însușite sub auspiciile curentului isihast paisian, prin activitatea cultural-bisericească promovată de Sfântul Gheorghe de la Cernica și de discipolul acestuia, Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica.

b. Dialog: teologie-filologie-istorie

Contribuția mănăstirilor la dezvoltarea culturii românești explică preocuparea cercetătorilor teologi, istorici și filologi, tema revendicând o cercetare interdisciplinară. Astfel, cele mai vechi manuscrise au provenit din mănăstiri încă din secolele XIII-XIV, iar numărul ridicat de manuscrise care au circulat în Țările Române ilustrează existența unui număr considerabil de cărturari care au inițiat chiar o anumită artă a scrisului, diferită de celelalte manuscrise din țările slave¹.

Cultura românească s-a dezvoltat în strânsă legătură cu Biserica, prin intermediul mănăstirilor, în cadrul acestora fiind înființate școli care au oferit ceea ce se poate numi o „instrucție elementară”².

Beneficiare ale privilegiilor acordate de domnitori, prin numeroasele acte de binefacere în care monahii erau implicați în activități sociale și misionare, centrele monahale românești au

¹ Simion Reli, *Cultura religioasă în mănăstirile noastre voievodale*, Extras din rev. „Candela”, LV-LVI, 1944-1945, p.8.

² Petre P. Panaitescu, *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, Editura de Stat, București, 1947, p. 23.

contribuit nu doar la relevarea caracterului social-caritabil al Bisericii, ci îndeosebi la creionarea unui profil cu un pronunțat caracter cultural al acesteia.

În acest sens, recunoașterea misiunii social-culturale a monahismului românesc stă la baza dialogului unitar teologie-istorie-filologie.

2. Argumentum

Motivația alegerii acestei teme este dată de însăși calitatea de monahie din care a izvorât interesul de a cerceta despre debutul și continuitatea monahismului în spațiul românesc, monahismul muntean din epoca celor doi Sfinți Stareți cernicani, Gheorghe (†1806) și Calinic (†1868), reprezentând, sub puternica înrâurire a curentului isihast paisian, o perioadă pe cât de critică, pe atât de strălucitoare.

În acest sens, pe lângă aspectul subiectiv al alegerii temei cu privire la viața monahală, alte particularități de ordin obiectiv au în vedere abordarea acestui subiect, în cadrul societății contemporane atât de desacralizată și secularizată.

Bunăoară, cercetarea de față își propune să prezinte, pe lângă rolul evident al mănăstirilor în dezvoltarea și promovarea culturii românești, și unele aspecte mai puțin favorabile, susprinse, îndeosebi, în perioada premergătoare activității cultural-spirituale a Sfântului Paisie Velicicovschi, personalitate spirituală providențială într-o epocă în care anticlericalismul românesc câștiga adepti datorită „*invaziei grecești în antereu*”³ și închinării averilor mănăstirești marilor Biserici ale Răsăritului.

Mănăstirile caracterizate drept „*copiii răsfățați ai domnilor și boierilor*”⁴ au ajuns realmente să dețină cu timpul „*averi colosale*”⁵, atât de tentante pentru greci, la baza acestora stând imunitățile acordate încă din timpul domniei lui Neagoe Basarab (1512-1521), ele fiind scutite de dări și dijme pe produse și primind în plus și veniturile de la orașe și de la pescuitul din bălți.

De aceea, egumenii de naționalitate greacă, susținuți de Patriarhia din Constantinopol, ajung să conducă mănăstirile românești, fenomen care se răsfrânge asupra întregii noastre

³ Nichifor Crainic, *Puncte cardinale în haos*, Editura Timpul, Iași, 1996, p. 54.

⁴ Ioan Bogdan, *Luptele românilor cu turcii până la Mihai Vitezul*, (Două conferințe: 25-29 ianuarie, 1898), Editura Librăriei Sorecū & Comp., 1898, p. 59.

⁵ *Ibidem*.

Biserici, prin ceea ce Nichifor Crainic numea „*știrbirea prestigiului bisericesc*”⁶, fenomen început o dată cu Regulamentul Organic, motiv pentru care ierarhii români au depus o luptă neobosită pentru „*apărarea tradițiilor și obiceiurilor canonice*”⁷ ale Bisericii românești, după cum reiese din cele prezentate și în lucrarea de față.

Astfel, pentru această epocă poate fi evidențiat faptul că la Cernica, sub auspiciile curentului isihast paisian, Starețul Gheorghe (†1806), format la Neamț, în școala Sfântului Paisie Velicicovschi (†1794), reorganizează viața de obște, iar prin activitatea cărturărească de copiere și traducere, desfășurată împreună cu ucenicii săi, revigorează viața monahală munteană și, totodată, contribuie la promovarea românismului și întărirea conștiinței naționale.

3. Dificultatea pe care am întâmpinat-o a constat în selectarea și sistematizarea materialelor, remarcabil fiind rolul cultural și spiritual atribuit mănăstirilor românești până în secolul al XIX-lea, dat fiind însuși faptul că tot ceea ce s-a redactat în limba română a fost realizat, îndeosebi, de către slujitorii Bisericii⁸, principalii autori fiind călugării, cei care au împletit atât de armonios activitatea de copisti, traducători ori tipografi cu înalta trăire duhovnicească, specifică vocației monahale.

4. Obiectivele urmărite în elaborarea prezentei teze au în vedere:

1. - evidențierea rolului mănăstirilor în păstrarea și promovarea valorilor morale și culturale românești;

2. - prezentarea conlucrării atât de firești dintre Biserică și Stat, realizată prin intermediul personalităților monastice, care s-au impus prin calitățile intelectuale și ținuta spiritual-morală, în epoca atât de zbuciumată a primei jumătăți a secolului al XIX-lea;

3. - rememorarea principiile vieții monahale, care, pentru societatea actuală, sunt prezentate din ce în ce mai desuete;

5. Originalitatea temei

Prezenta cercetare nuanțează aspectele vieții monahale din perioada de strălucire a monahismului muntean, dezvoltat sub profunda înrâurire a curentului isihast paisian, într-o epocă de evidente tendințe anticlericale, secularizante, premergătoare deposădării de averi a

⁶ Nichifor Crainic, *Puncte cardinale ...*, p. 54.

⁷ Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor*, Editura Junimea, Iași, 2001, p. 815.

⁸ Nichifor Crainic, *Puncte cardinale ...*, p. 54.

mănăstirilor, dar și de autoritatea spirituală, atât de similare cu actualul curent propagat în societatea românească contemporană.

6. Actualitatea temei

În epoca noastră, când materia domină spiritul, iar Biserica este îngenunchiată de propaganda mediatică secularizantă și denigratoare, tributară principiilor vechiului regim comunist, care a transformat mănăstirile în cooperative de producție, ospicii sau închisori, vitregindu-le de valoarea lor spiritual-culturală prin care au servit neamului românesc de secole, este imperioasă nevoia de a rememora atmosfera de reală „*dogoare spirituală*”⁹, degajată de paisieni în Țara Românească, prin învederarea activității cărturărești și duhovnicești întreprise în vederea reafirmării conștiinței naționale a românilor de pretutindeni.

7. Etape de cercetare

Cercetarea de față este structurată în șase capitole și se are în vedere nuanțarea rolului monahismului în istoria neamului românesc, o dată cu debutul său timpuriu în Scythia Minor, care s-a dezvoltat firesc, în strânsă interdependență cu evoluția structurilor ecleziale de pe întreg teritoriul carpato-danubian.

Capitolul I – *Retrospectiva istorică asupra monahismului românesc până la Sfântul Gheorghe de la Cernica* prezintă succint contextul organizării ecleziale în Scythia Minor (Dobrogea de azi), provincie care s-a afirmat prin ierarhii tomitani, Bretanion și Teotim I, ei înșiși asceți instruiți în centrele monahale istro-pontice, cei care și-au atras prietenia Sfinților Părinți din veacul al IV-lea, cel dintâi - a Sfântul Vasile cel Mare, iar Teotim I - a Sfântul Ioan Gură de Aur.

Monahismul daco-roman a luat ființă într-un cadru ecleziastic organizat, în prima provincie sud-dunăreană, Scythia Minor (Dobrogea), creștinată chiar de Sfântul Apostol Andrei.

Numeroase vestigii arheologice aduc mărturie despre creștinismul nord-dunărean și despre viața monahală care s-a dezvoltat și a evoluat, fără întrerupere, până la întemeierea Statelor medievale românești și recunoașterea celor două Biserici, cea din Țara Românească în 1359, iar cea din Moldova, în anul 1401.

În acest sens, însuși *Actul martiric* al Sfinților Epictet Preotul și Astion Monahul, martirizați la Halmiris (Murighiol, Tulcea) în anul 290, certifică existența timpurie a monahismului în spațiul danubiano-pontic.

⁹ Idem, *Teologie și filosofie*, Editura Aius Printed, Craiova, 2010, p. 190.

Din secolul al IV-lea datează complexul monahal de la Ibida (Slava Rusă, județul Tulcea), iar din secolul al V-lea alt așezământ monastic, situat la 3 km de satul Dumbrăveni (Tulcea).

În plus, evocând viața călugărului ortodox scit (daco-roman), Sfântul Ioan Casian din Vicus Casiani, acesta, în a doua jumătate a secolului al IV-lea, era monah viețuitor într-o mănăstire de lângă cetatea Hristriei, pe Valea Casimcei, ceea ce ilustrează faptul că viețuirea chinovială nu constituia o noutate pentru monahii *scii* (dobrogeni).

Aceștia, bunăoară, adoptaseră acest tip de organizare monastică de la Sfântul Vasile cel Mare (330-379), ale cărui *Reguli* le vor fi adoptat încă din timpul păstoririi ierarhului tomitan Bretanion (~† 380-381), ucenicul acestui Sfânt Părinte capadocian.

Existența vieții monahale este atestată de însăși continuitatea creștinismului nord-dunărean, care este certificat de bogatul inventar arheologic, începând cu secolul al III-lea la Barboși (județul Galați) ori la Slăveni (județul Olt), continuând până la Porolisum (Moigrad, Sălaj) sau în satul Densuș de lângă Sarmizegetusa.

De altfel, nenumărate obiecte pentru exercitarea cultului creștin au fost descoperite și în secolele V-VII, pornind de la Sucidava (județul Olt) și până la Davideni (județul Neamț) și până la Budureasca (județul Prahova), Băleni (județul Dâmbovița) sau Luciu (județul Ialomița), tot atâtea mărturii de viața creștină.

Nici Transilvania nu este vitregită de o astfel de bogăție a inventarului arheologic de factură creștină din această perioadă, după cum dovedesc și vestigiile de la Dej, Turda, Cluj ș.a. .

Continuitatea monahismului este atestată de inscripțiile incizate în bisericuțele din cretă ale complexului monahal de la Basarabi-Murfatlar (județul Constanța), databile din secolele IX-XI, conform inscripției de la intrare, care prezintă încrustat cu caractere chirilice anul 6500 (992).

De asemenea, sigiliile mitropoliților Anicet și Vasile, datând din secolele IX-XI, care păstrează titulatura de *Mitropolit de Tomis*, înainte de impunerea celei *de Constantia*, începând cu secolul al X-lea, ilustrează încă o dată continuitatea organizării ecleziale, dată de însăși importanța Scaunului mitropolitan de la Tomis pentru întreg spațiul nord-dunărean.

Persistența organizării bisericești, în ciuda oricăror vicisitudini este relevată și de descoperirea ruinelor bisericii de la Dinogeția-Garvăn ridicată după anul 1037, când s-a înregistrat marea invazie pecenegă.

Și în Banat întâlnim urmele unei fervente vieți creștine date de înălțarea la Morisena (Cenadul de astăzi) a mănăstirii cu hramul „*Sfântul Ioan Botezătorul*”, de către cneazul Ahtum, în anul 1002.

Întreg teritoriul locuit de români pulsa de o autentică viață creștină, iar munții erau însuflețiți de rugăciunile și nevoințele sihaștrilor care au lăsat dovezile acestei perpetuări prin peșterile împodobite astfel cu nenumărate simboluri creștine, după cum sunt cele din ținuturile buzoiene, datând din secolele III-IV, de la Aluniș, Peștera lui Iosif, Peștera lui Dionisie ș.a.m.d. .

În sprijinul continuității vieții monahale, în contextul unei inerente organizări ecleziale, vine însăși toponimia prezentând localități atât de sugestive în acest sens, precum Călugăru, Valea Călugărească, Chilia, Mănăstirea și exemplele pot continua.

Dovada unei reale organizări ortodoxe este dată și de scrisoarea papei Inocențiu III, care, în anul 1205 menționa pe domeniul familiei bihorene Bălea chiar o episcopie ortodoxă, compusă din episcop, protopop, preoți și monahi, bunăoară.

În plus, această prezență incomodă este semnalată și de papa Grigorie IX, în scrisoarea sa din 1234 către regele ungar Bela, în care menționează pe „pseudo-episcopii” din Curbura Carpaților.

Și în Maramureș, în localitatea Peri exista o altă ctitorie a voievozilor Baliță (Balc) și Drag, mănăstirea „*Sfântul Arhanghel Mihail*”, închinată de aceștia, în 1391, Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol.

Bunăoară, înaintea recunoașterii celor două Mitropolii din Țara Românească (1359) și Moldova (1401), avem tot atâtea certificate de continuitate a vieții bisericești organizate în care viața monahală constituie o prezență de netăgăduit.

Astfel, Vodița Sfântului Nicodim de la Tismana (†1406), prima mănăstire recunoscută oficial, este ridicată pe ruinele unei biserici anterioare, Starețul Nicodim fiind numai reorganizator, după model athonit, al unei vieți monastice deja existente.

Trăsătura specifică a acestei reorganizări este dată de principiul *samovlastiei*, conform căruia starețul trebuie să fie ales de frații comunității monahale respective, fără vreun amestec extern, fie din partea ierarhului local, fie din partea domnitorului.

Starețul de la Vodița inaugurează rânduiala athonită în viața monahală românească. Astfel, întreaga activitate nicodimiană, sub influența curentului isihast din epocă, se distinge prin împletirea vieții chinoviale cu cea anahoretică, imprimând monahismului un evident caracter cultural prin traduceri și copierile de manuscrise, aceasta constituind preocuparea majoră a monahilor aflați sub conducerea sa.

Acest avânt cultural, care a cuprins toate provinciile românești, va fi reluat în secolul al XIX-lea de Starețul Paisie Velicicovschi de la Neamț, alt călugăr providențial pentru monahismul românesc.

Capitolul II – *Monahismul în istoriografia românească* prezintă, începând de la documentele domnești emise încă din timpul domniei lui Vladislav-Vodă, o dată cu ctitoriile nicodimiene de la Vodița și Tismana și continuând cu diversele opinii ale istoricilor, filologilor și scriitorilor români contemporani.

Bunăoară, dintre istorici, Nicolae Iorga se distinge prin generozitatea sa specifică în ceea ce privește Biserica românească, în general, prezentând monahii asemenea unor *„harnice albine mănăstirești care țineau să câștige pentru o cultură superioară o țară întreagă”*¹⁰.

Spre deosebire de acesta însă, filologul slavist Ioan Bogdan, numea călugării și mănăstirile ca pe *„copiii răsfățați ai domnilor și boierilor”*¹¹.

Însă Nicolae Iorga evidențiază rolul mănăstirilor și importanța pe care domnitorii, precum Mircea cel Bătrân, o acordau acestora, îndeosebi pentru poziția lor strategică. Privilegiile întărite de Mircea pentru cele două mănăstiri oltene, Vodița și Tismana, alături de cele acordate mănăstirilor Cozia și Cotmeana, se datorează și poziției pe care acestea o dețineau, constituindu-se în adevărate fortificații. Astfel, dacă Vodița stăpânea la Porțile de Fier și Tismana la pasul gorjean al muntelui, mănăstirile Călimănești, Cozia și Cotmeana *„păzeau și vadul Oltului și drumul către cetatea de Scaun a țării”*¹².

¹⁰ Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, ediția a doua (revăzută și adăugită), Editura Ministerului de Culte, București, 1929, p. 44.

¹¹ Ioan Bogdan, *Luptele românilor cu turcii ...*, p. 59.

¹² Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 47.

Pentru unii, bogatele donații ar fi constituit un pretext pentru domnie, care urmărea, de fapt, atragerea mănăstirilor de partea sa¹³.

O dată cu înscăunarea în Țara Românească a lui Radu cel Mare (1496 -1508), după Sinodul mixt de la Târgoviște din 1503, convocat de mitropolitul Nifon (1502-1505), fostul patriarh al Constantinopolului, se va impune un nou mod de organizare a mănăstirilor.

Acestea vor trece sub autoritatea ierarhiei bisericești, ea însăși dependentă de autoritatea domnească, aflată acum în plin proces de centralizare a Statului¹⁴.

Aceste aspecte ale centralizării, surprinse de Petre P. Panaitescu, sunt evidențiate în timpul domnitorilor Vlad Țepeș și Radu cel Mare, în Țara Românească, Ștefan cel Mare, în Moldova, iar în Transilvania, de Ioan de Hunedoara - perioadă în care domnia se sprijină pe biserică și pe marea boierime¹⁵.

De pildă, Ștefan cel Mare (1457-1504), care continuă tradiția înzestrării ctitoriilor sale, dar și a altor mănăstiri, va oferi mănăstirii Putna sate și donații care se ridică la suma de 5.075 de zloți¹⁶, conform cercetărilor. Și nu întâmplător beneficiază de aceste donații, deoarece Putna va deveni „cea dintâi mănăstire a țării”¹⁷ și „un centru de activitate cărturărească, de iradiere intelectuală”, anticipând „șirul lung al călugărilor cărturari, care s-au succedat în a doua jumătate a secolului al XV-lea și în secolul al XVI-lea”¹⁸.

Puterea economică fiind concentrată în mâinile domnitorului, daniile către mănăstiri se făceau din vistierie și din depozitele Curții domnești¹⁹. Și, în acest sens, Biserica, beneficiară a atâtor privilegii, prin intermediul mănăstirilor, realizează numeroase acte de binefacere, la care se adaugă activitatea cărturărească. Astfel, întreaga ei misiune din Evul Mediu, după cum este

¹³ Istoria literaturii române. Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400-1780), Editura Academiei Române, București, 1964, p. 234.

¹⁴ Ibidem, p. 252.

¹⁵ Petre Panaitescu, Începuturile și biruința scrisului în limba română, Editura Academiei Române, 1965, p. 46.

¹⁶ Alexandru I. Gonța, Unele aspecte ale politicii interne a lui Ștefan cel Mare, în rev. „Studii” (Revista de Istorie), X, București, 1957, nr. 4, p. 95.

¹⁷ M. Berza, Pentru o istorie a vechii culturi românești (Culegere de studii), editată, cu introducere și note de Andrei Pippidi, Ed. Eminescu, București, 1985, p. 34.

¹⁸ Ibidem, p. 38.

¹⁹ Petre P. Panaitescu, Contribuții la istoria culturii românești, ed. îngrijită de Silvia Panaitescu, prefată, note și bibliografie de Dan Zamfirescu, Editura Minerva, București, 1971, p. 41.

caracterizată de către Petre Panaiteșcu în contextul istoriei culturii românești, reprezintă o „operă imensă și de mare importanță istorică”²⁰.

Capitolul III – *Trăsături definitorii ale monahismului românesc de la Sfântul Gheorghe de la Cernica și până la Sfântul Calinic Cernicanul*, pornind de la Sf. Paisie Velicikoschi (1722-1794), cel care a influențat viața ascetică din toate cele trei Țări Române, începând din secolul al XVIII-lea și până astăzi, întregul capitol se centrează pe învățătura isihastă paisiană cea care, prin activitatea discipolilor Starețului Paisie, mitropoliți și stareți, însuflă monahismului românesc un nou avânt spiritual și cultural.

Deși „nu a fost un inovator sau reformator”²¹, Sfântul Paisie de la Neamț a rămas în conștiința Bisericii noastre românești „un reamintitor al marilor principii de existență a vieții monahale”²². Această „nouă trudă culturală” întreprinsă în mănăstirile românești s-a concretizat în „întregul șir de prelați, buni călugări și sprijinitori ai scrisului românesc, (...), de la neuitatul Veniamin Costachi până la asprul monah, (...), care a fost Mitropolitul Iosif al Moldovei”²³.

Bunăoară, *paisienii*, începând de la Starețul Gheorghe de la Cernica și continuând cu Mitropolitul Țării Românești, Grigorie Dascălul, cu Veniamin Costache, Mitropolitul Moldovei, au promovat atât învățătura isihastă paisiană, cât și curentul de revigorare a vieții monahale de obște prin rânduielile inițiate pentru o mai bună organizare.

Regulile Starețului Paisie cuprinse în 28 de puncte, constituie mai multe imperative referitoare la viața de obște, ascultare, smerenie, sărăcie, slujbe după tipic, respectarea pravilei călugărești, mărturisirea gândurilor în fața duhovnicului²⁴, condiții fără de care viața monahală nu poate evolua.

Între aceste dispoziții, prima regulă are în vedere sărăcia de bună voie și preocuparea starețului în asigurarea nevoilor materiale în scopul evoluției spirituale a fraților, pentru cea de a doua regulă având să accentueze încă o dată ascultarea necondiționată față de superiori²⁵.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Ioan Ivan, *Actualitatea "Așezămintelor" Starețului Paisie Velicikovski*, în rev. „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XXX, Iași, 1957, nr. 8-9, p. 610.

²² *Ibidem*.

²³ Șt. Berechet, *Autobiografia Starețului Paisie Velicovski*, Iași, 1918, p. II.

²⁴ Pr. prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol., II, Ed. Trinitas, Iași, 2004, p. 492.

²⁵ Pr. Ilarion V. Felea, *Paisie și paisianismul*, Cluj, 1940, p. 20.

Principiile și regulile disciplinare paisiene, aflate la baza reformei monahale inițiate la Athos și continuată la noi, „sunt simple, dar severe”²⁶. Astfel, ele presupun în biserică, în primul rând, evlavie sinceră, caracterizată prin prezența permanentă la slujbe, citire și cântare în liniște, iar în al doilea rând, în afara programului liturgic, lucru manual în smerenie și tăcere, obediență față de stareț, compătimire față de toți²⁷, caracteristici specifice acestei vieți de totală consacrare.

Bunăoară, Starețul Paisie reactualizează rânduiala athonită impusă de Sfântul Nicodim de la Tismana în secolul al XIV-lea.

La rândul său, Starețul Gheorghe, discipol al Starețului Paisie de la Neamț, instruit, de asemenea, la Muntele Athos, va continua la Mănăstirile Cernica și Căldărușani activitatea de promovare a principiilor monahale paisiene, bazate pe ascultare și muncă, el însuși o „minunată pildă cu lucrul și cu cuvântul”²⁸.

Împreună cu cei 103 viețuitori, a reușit astfel să desțelenească și să revigoreze viața monahală la Cernica. Pornind de la faptul că „idealul său în privința organizării mănăstirii era ca și cel al lui Paisie”²⁹, acesta a transformat „viața de la mănăstirea Cernica (...) ca și la Neamț”³⁰.

De la Starețul Gheorghe, monahismul românesc a moștenit o *Diată*, scrisă în anul 1785, un testament care „prezintă importanța unui adevărat tratat despre viața aleasă a monahilor noștri din Țara Românească”³¹.

Sub înrâurirea aceluiași curent paisian, activitatea înnoitoare a principiilor vieții monahale este continuată și de Sfântul Ierarh Calinic de Cernica, mai întâi ca stareț la Cernica și apoi ca episcop de Râmnic.

În direcția isihastă a stareților Paisie Velicicovski și Gheorghe, dar și din preocuparea pentru organizarea vieții mănăstirești, Sfântul Calinic, la rândul său, va lăsa obștii de la Cernica reguli cuprinse în treizeci și șapte de puncte. Acestea sunt redactate în sensul transmiterii tradiției

²⁶ *Ibidem*, p.17.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ C. Erbiceanu, *Istoria Mănăstirii Cernica*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, XXII, București, 1898-1899, p. 1011.

²⁹ Pr. dr. Dumitru Furtună, *Ucenicii Starețului Paisie în Mănăstirile Cernica și Căldărușani. Un scurt istoric al acestor mănăstiri*, București, 1928, p. 85.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 52.

paisiene și reclamă, pe de o parte, necesitatea lecturării zilnice din scrierile Sfinților Părinți, iar pe de alta, stipulează diversele abateri, des întâlnite în obștea monahală, acestea fiind urmate de pedepsele aplicate în sensul corectării deprinderilor necorespunzătoare cinului monahal.

Bunăoară, acest regulament deosebit de sever ilustrează modalitatea prin care înțelegeau paisienii să conducă obștea în vederea perfecționării spiritual-morale.

Capitolul IV – *Personalitatea ascetică și mistică a Sfântului Gheorghe de la Cernica*, pornind de la caracteristica principală care definește autenticitatea vieții unui monah, sub auspiciile isihasmului paisian de tip athonit, asceza Sfântului Stareț se împletește în modul cel mai firesc cu temperamentul său mistic, specific sublimității vieții de sfințenie, după cum se desprinde din aspectele prezentate în acest capitol.

Astfel, Starețul Gheorghe, prin introducerea normelor de viețuire monahală paisiene în cele două mănăstiri muntene pe care le coordonează, transformându-le în obști sau chinovii, le consacră în *„adevărate școli duhovnicești”*³².

Începând cu aplicarea pentru sine însuși a acestui aspru regulament, fiind el cel dintâi care îl va respecta, acest model de viețuire sfântă și-l însușește în această *școală duhovnicească* Sfântul Ierarh Calinic Cernicanul, cel care, prin viața și activitatea sa va întruchipa *„în cel mai înalt grad virtuțile spiritualității cernicane”*³³.

Capitolul V – *Personalitatea ascetică și mistică a Sfântului Calinic Cernicanul* surprinde trăsăturile duhovnicești ale celui care, încă de tânăr, s-a impus ca *„un exemplu unic și de o mare bogăție în preocupări și nevoințe”*³⁴.

Acesta, prin autoritatea sa morală și intelectuală, reușește să transforme mănăstirea Cernica într-un *„adevărat focar de viață duhovnicească”*³⁵, cu renume în epocă.

În calitate de stareț, Sfântul Calinic s-a afirmat prin însușirea de bun administrator, înzestrând Mănăstirea Cernica cu proprietăți, cu o bibliotecă, ctitorind biserici și reorganizând

³² *Ibidem*, p. 112.

³³ Natalia Dinu, *Viața și activitatea Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica*, în rev. „Glasul Bisericii”, XXVII, București, 1968, nr. 3-4, p. 300.

³⁴ Eugen Marina, *Contribuții la cunoașterea operei canonice a Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXIII, București, 1965, nr. 5-6, p. 545.

³⁵ Natalia Dinu, *op.cit.*, p. 310.

personalul monahal, în direcția isihastă a Stareților Paisie Velicicovschi de la Neamț și Gheorghe de la Cernica.

De asemenea, în vederea fixării acestei bune rânduieli, va redacta *Povăţuirile pentru monahi*, în cele mai sus amintite treizeci și șapte de puncte, el fiind cel dintâi care le va respecta, după cum se oglindește în întreaga sa activitate și viețuire ascetică prezentată.

Astfel, încă din timpul vieții sale, Sfântul Calinic Cernicanul a fost venerat ca sfânt, impunându-se în conștiința contemporanilor săi prin modelul de trăire ascetică și de jertfelnicie, prin activitatea culturală promovată, atât la Cernica, cât și la Râmnic, prin autenticitatea vieții sale, pusă în slujba Bisericii ca reorganizator al Episcopiei Râmnicului și a vieții monahale în prima jumătate a secolului al XIX-lea, după principiile paisiene.

Capitolul VI – *Vetre monahale în Țara Românească în secolele XVIII-XIX*, o prezentare succintă despre cele mai importante centre monastice existente sau reînnoite sub înrâurirea curentului isihast paisian promovat de la Cernica în întreaga Țară Românească, în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, precum Căldărușaniul, ctitoria din 1608 a vornicului cu același nume, care va deveni, în timpul starețului Gheorghe, un centru paisiano-isihast, alături de Cernica, unde se vor retrage monahii iubitori de liniște, practicanți ai *Rugăciunii lui Iisus*.

De asemenea, noul suflu duhovnicesc isihast va cuprinde și vatra monastică olteană de la Lainici, sub îndrumarea spirituală a Starețului Irodion (1821-1900), ucenicul Sfântului Calinic Cernicanul.

Între alte vetre monahale muntene se distinge și mănăstirea Snagov, care se pare că a fost întemeiată între 1204-1262, fiind transformată în mănăstire voievodală de către Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364)³⁶.

Aceasta se va reafirma în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714), prin activitatea tipografică a lui Antim Ivireanul (†1716), în calitate de egumen, înscriind astfel „*cea mai frumoasă pagină din istoria sa*”³⁷.

Un alt centru cultural s-a constituit între zidurile mănăstirii cetate voievodală, Hurezi. Denumirea provine de la forma prescurtată de *hurezi* din popularul *huhurez*³⁸, o pasăre de noapte din pădurile din jurul acestei mănăstiri.

³⁶ Arhim. Ioanichie Bălan, *Vetre de sihăstrie românească*, Editura Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, p. 210-211.

³⁷ Nicolae I. Șerbănescu, *Istoria Mănăstirii Snagov*, București, 1944, p. 73.

Pe locul moșiei cumpărate de către domnitorul Constantin Brâncoveanu, de la Stana, văduva căpeteniei breslei blănarilor, Dima³⁹, între anii 1690-1693, este zidită „cea mai însemnată fundațiune a acestui mare ctitor al Bisericii muntene”⁴⁰.

Starețul Ioan și Pârvu, văr primar al domnitorului, fiul lui Drăghiți Cantacuzino, numit coordonator al lucrărilor de construire a noului edificiu religios cu hramul „Sfinții Împărați Constantin și Elena”, au angajat meșterii Istratie lemnarul, Vucașin Caragea, pietrar, și Manea, vătaful de zidari⁴¹, reprezentați, de altfel, în biserică.

Înzestrată cu metocuri încă de la început, cel mai însemnat fiind Polovragiul, - ctitoria Pârvuleștilor -, fondatorul a avut în vedere asigurarea celor necesare îndeplinirii scopului pentru care a fost zidită această mănăstire, și deci, o gospodărie bună, dar și o bună organizare și stabilitate, fără conflicte interne, în gramata patriarhală din anul 1702, Hureziul fiind declarat stavropighie patriarhală⁴².

Aici se interzicea, bunăoară, orice ingerință externă în problemele administrative și duhovnicești ale mănăstirii, începând de la boieri și până la ierarhul locului. Și, astfel, în secolul al XVIII-lea, ctitoria brâncovenească de la Hurezi devine stavropighie, un caz izolat în istoria monahismului din această epocă.

Idealul înalt căruia urma să i se subordoneze viața și activitatea acestei mănăstiri, anume, acela de a deveni „*vatră luminoasă de cultură*”⁴³, nu a fost atins, date fiind vremurile tulburi care au urmat morții martirice a lui Constantin Brâncoveanu, la 15 august 1714.

Astfel, dacă, în secolele XVIII-XIX, județele Olteniei numărau, semnificative așezări monahale, începând din Gorj, care deținea peste douăzeci de mănăstiri și schituri, și continuând

³⁸ Nicolae Iorga, *Mănăstirea Hurezului. Dezvoltarea și viața ei*, Tipografia Societății „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1912, 3.

³⁹ *Ibidem*, p. 4.

⁴⁰ Ion Donat, *Fundațiunile religioase ale Olteniei. Mănăstiri și schituri*, partea I, în Arhivele Olteniei, anul XV, nr. 86-88, Craiova, 1936, p. 308.

⁴¹ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 5.

⁴² Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 13.

⁴³ *Mănăstiri și schituri în „Viața bisericească în Oltenia”* (Anuarul Mitropoliei Olteniei), Tipografia Sfintei Mitropolii a Olteniei, Râmnicului și Severinului, Craiova, 1941, p. 825.

cu Doljul, cu douăzeci și trei, Oltul, cu douăzeci și patru ș.a.⁴⁴, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, prin activitatea cultural-spirituală a Starețului Gheorghe, centrul de greutate s-a strămutat la Cernica-Căldărușani.

Din cele prezentate mai sus se constată, așadar, că mănăstirile au avut un rol covârșitor în promovarea culturii, unele dintre ele fiind ele însele generatoare de manifestări culturale, precum Tismana nicodimiană sau Neamțul Starețului Paisie Velicicovschi.

În acest sens, putem susține că monahismul românesc s-a afirmat în istoria neamului nostru prin cei mai de seamă reprezentanți ai săi - ierarhi, stareți, copiiști sau simpli monahi, trăitori autentici ai ascezei și spiritualității ortodoxe –, care și-au consacrat viața pentru dezvoltarea și promovarea culturii românești.

Ținând cont de complexitatea temei, am acordat o deosebită atenție evidențierii continuității vieții monahale, în contextul organizării ecleziale, începând din primele veacuri creștine și până la înregistrarea oficială a primei mănăstiri, în epoca nicodimiană.

Astfel, cercetările istorice și teologice recente subliniază existența destul de timpurie a monahismului daco-roman care s-a dezvoltat în strânsă interdependență cu evoluția structurilor ecleziale din Scythia Minor și s-a extins pe întreg teritoriul carpato-danubian.

Pornind de la evocarea Sfântului Ioan Casian despre existența unui grup de călugări sciți în Dacia Pontică, comunitate în mijlocul căreia s-a format ca monah⁴⁵, se adaugă însăși autoritatea Sfântului Vasile cel Mare care face referire, în *Regulile mici*, la așezările monahale de pe malul vestic al Pontului Euxin⁴⁶.

Pe parcursul întregului demers, în acest sens, am recurs la cercetările istoricilor, istoricilor bisericești, filologilor, dar și la cele din domeniul Dreptului bisericesc, pe care se fundamentează întreaga organizare eclezială, și, implicit, cea monahală.

O temeinică organizare bisericească implică și una monahală. Astfel, afirmând că viața monahală a fost reglementată o dată cu cel de-al IV-lea Sinod ecumenic (can. 4), avem în vedere o anterioară organizare eclezială care o revendică și pe cea monahală monahală.

⁴⁴ Arhim. Ioanichie Bălan, *Vetre de sihăstrie ...*, p. 262.

⁴⁵ Florian Duță, *Noi considerații asupra identității teologilor sciți*, în „Izvoarele creștinismului românesc”, Editura Arhiepiscopia Tomisului, Constanța, 2003, p.246.

⁴⁶ Dr. Marius Telea, *Viața monahală în opera Sf.Ioan Casian*, în „Izvoarele creștinismului românesc ...”, p.269.

Așadar, în ceea ce privește organizarea eclezială, începând de la cel dintâi Sinod ecumenic (325) s-a reglementat problema stabilirii sediilor „Întâistătătorilor” Bisericilor creștine (can.4-7), continuând cu cel de-al doilea Sinod ecumenic (can. 2-3), cu cel de-al III-lea (can. 8) ș.a.m.d.⁴⁷, reglementare însușită de ierarhia bisericească din Scythia Minor, reprezentată de ierarhul locului.

Înalta pregătire spirituală și erudiția unor ierarhi și călugări tomitani, precum Bretanion, Teotim I sau Ioan Casian, a condus la crearea unei punți duhovnicești între marile centre creștine, precum Cezareea Capadociei, reprezentată de Sfântul Vasile cel Mare, și Patriarhia Constantinopolului, condusă de Sfântul Ioan Gură de Aur, după cum s-a arătat.

Făcând apel la rigurozitatea cercetătorilor istorici, sunt prezentate exemple care asigură dovada continuității organizării bisericești, constituită în nenumăratele vestigii arheologice, pornind de la mare, de la opaițul descoperit la Tomis, datând din secolele II-III, decorat cu diverse simboluri creștine⁴⁸, și continuând până în nordul țării, unde s-au descoperit numeroase cruciulițe din sedef, la Mitoc (jud.Botoșani), databile din secolele II-III.

De asemenea, demn de menționat, pentru secolul al III-lea, este și bogatul inventar arheologic de la Barboși⁴⁹, centru în care au staționat legiunile romane I Italica și V Macedonica, care, cu siguranță, vor fi numărat în rândurile lor și soldați creștini misionari. Acestora li s-au adăugat și misionarii veniți din Scythia Minor, contribuind, astfel, la difuzarea creștinismului în Câmpia Munteniei și în Moldova⁵⁰.

Bunăoară, răspândirea lăcașurilor de cult pe toată suprafața Daciei post-aureliene reflectă realitatea incontestabilă a unei organizări ecleziastice.

O altă dovadă sigură a răspândirii creștinismului pe suprafața întregului spațiu carpato-dunărean este dată de alte asemenea descoperiri de factură creștină, constând în obiecte folosite pentru exercitarea cultului, specifice secolelor V-VII⁵¹. Acestea s-au descoperit,

⁴⁷ Pr. prof. univ. dr. Nicolae V. Dură, *Biserica din „Scythia Minor” și „Întâistătătorii” ei tomitani*, în „Analele Universității Ovidius”, nr. 1, Constanța, 2006, p. 76-77.

⁴⁸ Prof. univ. dr. Emilian Popescu, *Creștinismul timpuriu*, în „Istoria Românilor”, vol. II, Ed. Enciclopedică, București, 2010, p.390.

⁴⁹ Prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria ...*, vol.I, p. 92.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Dan Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în secolele V-XI e.n.*, Ed. Junimea, Iași, 1981, p.37.

începând de la Sucidava, din sudul țării, până la Davideni (Neamț), și coborând la Budureasca (Prahova), Băleni (Dâmbovița), Luciu (Ialomița).

În plus, nici Transilvania nu a fost vitregită de astfel de vestigii, amintind aici pe cele aduse la lumină la Dej, Turda și Cluj, cărora li se alătură numeroasele geme creștine, descoperite, nu doar în Transilvania, ci și în Banat și Oltenia⁵².

Iar dacă în Dobrogea, organizarea ecleziastică pare să fi încetat, începând cu 553, când este consemnată ultima informație despre episcopul Tomisului, în ciuda vicisitudinilor specifice veacurilor VI-VIII, frământate de luptele cu popoarele migratoare, eparhia Sciției, după cum s-a constatat, și-a continuat activitatea sub protecția bizantină, menținând, bunăoară, relația naturală cu comunitățile creștine din Moldova și estul Munteniei⁵³.

În ceea ce privește istoriografia românească, cu referire la viața monahală, pentru epoca medievală, semnificative în acest sens sunt documentele emise de domnitori sau de boieri, numărul ridicat al acestora datorându-se importanței pe care mănăstirile o aveau ca deținătoare de întinse proprietăți funciare, înzestrate cu generozitate de către domnie. Astfel, seria *Documenta Romaniae Historica* mi-a servit ca principală sursă în această direcție, selectând, îndeosebi, documente revelatoare în sensul semnalării aspectelor de organizare.

Și, referitor la privilegiile de care beneficiau mănăstirile, acestea aveau drept scop îndeplinirea misiunii culturale și filantropice. În acest sens, am surprins opinia unor istorici literari care recunosc rolul esențial pe care l-au jucat mănăstirile în promovarea culturii, fiind transformate în „cele dintâi focare de cultură”⁵⁴ în care se pregăteau clericii și unde se traduceau manuscrise sau se copiau cele dintâi cărți, aduse de la Muntele Athos. De aceea, organizarea acestora devine preocuparea majoră a domnitorilor români, până la a acorda mitropolitului privilegiul de a participa la Sfatul țării⁵⁵.

Bunăoară, părerile unor autori români cu privire la rolul mănăstirilor și, implicit, al monahilor, sunt diferite de la un autor la altul. Astfel, am surprins remarca marelui slavist

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Dan Gh. Teodor, *Creștinismul la est de Carpați de la origini și până în secolul al XIV-lea*, Ed. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1991, p. 61.

⁵⁴ Șt. Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1947, p. 41.

⁵⁵ Ion Zamfirescu, *Spiritualități românești*, București, 1941, p. 38.

Ioan Bogdan, care având acces la documentele slavone din epoca medievală, numește mănăstirile „*copiii răsfățați ai domnilor și boierilor*”⁵⁶, acestea ajungând cu timpul să dețină terenuri întinse, fiind scutite de dări și de dijme pe produse și primind în plus și veniturile de la orașe și de la pescuitul din bălți, la care se adaugă imunitățile acordate de domnie⁵⁷.

Însă, făcând apel la alți autori, aceștia evidențiază scopul în vederea căruia au fost astfel înzestrate mănăstirile și pe care, în cea mai mare măsură, l-au îndeplinit. Bunăoară, Dinu Giurescu subliniază că unele donații, precum cele constând în brânză sau cașcaval, erau impuse cu obligația de a fi împărțite săracilor, cum este cazul Mănăstirii Vodița⁵⁸.

De asemenea, un rol neașteptat pentru o mănăstire, de pildă, poziția ei geo-strategică, este surprins de marele nostru istoric, Nicolae Iorga, când amintește despre privilegiile acordate de Mircea cel Bătrân principalelor mănăstiri oltene. Astfel, aceste privilegiile erau întărite de Mircea pentru cele două ctitorii nicodimiene mănăstiri, alături de cele acordate mănăstirilor Cozia și Cotmeana, acestea constituindu-se în adevărate fortificații. Astfel, dacă Vodița stăpânea la Porțile de Fier și Tismana la pasul gorjean al muntelui, mănăstirile Călimănești, Cozia și Cotmeana „*păzeau și vadul Oltului și drumul către cetatea de Scaun a țării*”⁵⁹.

În plus, unii istorici surprind rolul mănăstirilor în evoluția politicii din Statele medievale românești, numindu-se, bunăoară, „*politica chibzuită*”⁶⁰, după opinia lui Alexandru Gonța, politică pe care s-a bazat situația înfloritoare a Țării Moldovei în vremea domniei lui Ștefan cel Mare.

Acesta va trece satele, conduse inițial de starostii laici de ținut, în stăpânirea mănăstirilor, urmând să depindă numai de conducerea mănăstirii de care aparțin, iar, în acest fel, Ștefan reușește să transfere „*puterea economică*” de la boieri la mănăstiri⁶¹. Bunăoară, 76 de sate și două jumătăți, dintr-un număr de aproximativ 153 de sate moldovenești, au fost cumpărate de domnitor și dăruite mănăstirilor⁶².

⁵⁶ Ioan Bogdan, *Luptele românilor cu turcii...*, p. 59.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Dinu C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV-XV*, Editura Științifică, București, 1973, p. 65.

⁵⁹ Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, Tipografia „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1908, p. 47.

⁶⁰ Alexandru I. Gonța, *Unele aspecte ...*, p. 103.

⁶¹ *Ibidem*, p. 95.

⁶² *Ibidem*, p. 103.

Istoria literară, la rândul ei, va semnala faptul că bogatele donații ar fi constituit un pretext pentru domnie, care, de fapt, urmărea atragerea mănăstirilor de partea sa⁶³.

În continuare, nenumărate opinii cu privire la domeniile mănăstirești din perioada medievală, menționate în lucrarea de față, se centrează pe ideea că acestea, o dată înzestrate cu sate, mori, iezere, robi, ajung să stăpânească averi însemnate, „adevărate latifundii”⁶⁴, după cum afirmă istoricul Constantin Giurescu. Însă această bogăție a lor a adus un serviciu culturii, altminteri, „*ele n-ar fi putut da naștere la acea înaltă cultură religioasă, ce se manifestă din primele timpuri și până târziu în arta și literatura noastră*”⁶⁵.

Toate aceste danii și numeroasele absolviri de taxe făcute mănăstirilor aveau drept scop susținerea economică a domniei de către Biserică, aceasta din urmă obligându-se să întreprindă activități sociale, caritabile și, îndeosebi, cărturărești, după cum atestă întreaga istorie a literaturii române vechi.

În acest sens, introducerea tiparului se înregistrează ca un moment de maximă importanță pentru Biserica din Principate și, implicit, pentru întreaga cultura românească, absolut necesară cultului bisericesc, manuscrisele, fiind foarte rare și scumpe, ajungând un manuscris să valoreze 1000 de aspri, echivalentul unui munte⁶⁶.

O epocă de înflorire pentru cele două Țări Române, conduse de Matei Basarab și de Vasile Lupu, a atras după sine și un mare avânt cultural, concretizat prin imprimarea unui număr ridicat și variat de cărți în vederea exercitării cultului. Astfel, în Muntenia, cea mai mare parte a terenurilor deținute de Matei Basarab a intrat în posesia mănăstirilor, acestea constituindu-se în această epocă în „*principalele focare de cultură*”⁶⁷.

De asemenea, și Moldova se înscrie pe linia preocupărilor culturale prin susținerea financiară din partea lui Vasile Lupu care, la rândul său, acordă importanța necesară

⁶³ Istoria literaturii române ..., p. 234.

⁶⁴ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 475.

⁶⁵ Ioan Bogdan, *op. cit.*, p. 59.

⁶⁶ Istoria literaturii române..., p. 252.

⁶⁷ Iolanda Micu, Radu Lungu, *Domeniul lui Matei Basarab*, în „Revista de Istorie”, tomul 35, București, 1982, nr. 12, p. 1318.

promovării culturii prin înființarea de școli pe lângă mănăstiri, supunându-le controlului efectiv al Bisericii și transformându-le, astfel, în reale centre culturale⁶⁸.

Ceea ce am găsit demn se subliniat din aprecierile istoricilor, cu privire la politica internă a celor doi domnitori menționați, este faptul că mănăstirile vor fi și ele implicate în planul strategic de apărare a granițelor celor două Țări, politică aplicată și de Mircea cel Bătrân, după cum am amintit mai sus.

Bunăoară, dacă Imperiul Otoman a interzis construirea de cetăți de apărare, de pildă, Matei Basarab a găsit o ingenioasă modalitate de a eluda această dispoziție, construind, nu cetăți, ci mănăstiri fortificate, care, fiind prevăzute cu ziduri de apărare, s-au constituit în adevărate fortărețe, la nevoie⁶⁹.

Același program militar îl regăsim și în Moldova, unde mănăstirile se reconstruiesc sau li se fortifică turnul clopotniței, la care se adăugă alte asemenea elemente de fortificație pe care le întâlnim la mănăstirile Sf. Ioan Botezătorul și Vovidenia, din Iași, prevăzute încă de la început cu un pod ridicat sub acoperiș, precum și la mănăstirile Pobrota, Secu și Hlincea, unde se ridică un zid de incintă în vederea îndeplinirii aceluiași „*scop militar defensiv*”⁷⁰.

Alte aspecte referitoare la mănăstiri aveau în vedere obligația care revenea țăranilor de a lucra pământul stăpânilor, fie ei boieri sau mănăstiri, iar, în caz contrar, erau obligați să plătească echivalentul în bani a muncii neprestate, apoi cedau o parte din produse și achitau apoi și plata dărilor către domnie⁷¹, ceea ce a condus la crearea nemulțumirii din partea acestora și, implicit, la o stare de încordare între mănăstiri și țărani.

Astfel, impunerea unui număr excesiv de zile de lucru a generat părăsirea unor sate de către țărani și refugiarea acestora la alt proprietar, determinându-l pe Matei Basarab, la 26 martie 1633, să poruncească rumânilor din satul Paraipan - al Mănăstirii Radu-Vodă din București - să asculte de călugări și să lucreze după așa-zisul „*obicei*”⁷².

⁶⁸ Constantin Șerban, *Vasile Lupu, Domn al Moldovei (1634-1653)*, Editura Academiei Române, București, 1991, p. 163.

⁶⁹ Nicolae Stoicescu, *Matei Basarab*, Editura Academiei Române, București, 1988, p. 99.

⁷⁰ Constantin Șerban, *op. cit.*, p. 179.

⁷¹ Ștefan Ștefănescu, Damaschin Mioc, *Țărănimea din Țara Românească și Moldova în veacul al XVII-lea*, în „*Revista de Istorie*”, tomul 32, București, 1979, nr. 12, p. 2290.

⁷² Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 480.

Totodată, pe lângă aprecierile pozitive cu privire la mănăstiri și la activitatea culturală propagată dintre zidurile acestora, am urmărit să relatez și unele aspecte negative și nedemne pentru cei care aparțin cinului monahal, după cum au fost el surprinse din documentele vremii.

Așadar, istoria consemnează, din nefericire, multe alte abateri în rândul tagmei monahale, dintre care și obiceiul unora de a falsifica unele documente în vederea însușirii de către mănăstire a unor terenuri⁷³.

Se pare că la această modalitate oneroasă se recurgea încă din vremea domniei lui Mircea cel Bătrân, după cum remarcă Damian Bogdan în cazul Hrisovului din 27 iunie 1387, care prezintă răzuiți la începutul rândului 14, cât și cazul altui hrisov, nedatat, prin care se acordau anumite donații Mănăstirii Nucet, cu textul răzuit către sfârșitul rândului 27 și începutul rândului următor⁷⁴, iar exemplele pot continua.

De asemenea, am amintit și despre unele măsuri procedurale specifice epocii medievale, îndeosebi în cazul unor litigii dintre mănăstiri, după cum surprind documentele vremii. Astfel, jurământul, o formă procedurală, însoțită sau nu de blestem, reprezenta proba supremă, refuzarea depunerii jurământului constituind o dovadă de recunoaștere tacită din partea părții adverse, după cum se desprinde dintr-un document emis încă din timpul domniei lui Alexandru Mircea, care întărea mănăstirii Mărgineni satele Cornenii din Coastă și Cornenii din Vale, în urma unei judecăți cu mănăstirea Cozia, relatând totodată cum „călugării (...) dă la Cozia, (...) au luat lege peste lege, 24 dă boiari, ca să mute acele hotară, iar nicidăcum n-au putut să jure la zi la soroc, ci au rămas dă lege”⁷⁵. A rămâne de lege, conform dreptului consuetudinar, însemna a nu i se da dreptate, după mai sus amintita lege nescrisă.

În ceea ce privește rolul tiparului, acesta este evidențiat în cadrul istoriei literare, introducerea acestuia în Țările Române de către călugărul sârb Macarie - cel care va tipări prima carte, *Liturghierul* (1508) la mănăstirea Dealu - a răspuns nevoilor de maximă utilitate,

⁷³ Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii românești* ..., p. 271.

⁷⁴ Damian P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română din secolele XIV și XV*, Monitorul Oficial – Imprimeria Națională, București, 1938, p. 7.

⁷⁵ *Documenta Roumaniae Historica, B. Țara Românească (1566-1570)*, vol. VI, vol. Îngrijit de Ștefan Ștefănescu și Olimpia Diaconescu, Ed. Academiei Române, București, 1985, p. 294.

oferind, într-o perioadă de însemnate dificultăți financiare, cărți necesare cultului și pravile în vederea conducerii poporului⁷⁶.

Mai târziu, contactul domnitorilor cu „*fruntașii plutocrației fanariot*”⁷⁷, concentrați în jurul Patriarhiei din Constantinopol, la care se adaugă și pretențiile grecilor la tronurile Țării Românești și Moldova, a impulsionat în cursul secolului al XVII-lea și introducerea culturii grecești în Țările Române⁷⁸.

Și astfel, dacă de la Matei Basarab nu s-a mai înregistrat nicio carte tipărită în Muntenia, Șerban Cantacuzino, în cei numai zece ani de domnie, începând din primul an al domniei (1678), încurajează activitatea tipografică, contribuind pe plan eclezial la ceea ce s-a numit în istoria literară românească „*triumful grecismului asupra slavonismului*”⁷⁹. Influența grecească va continua și o dată cu preluarea domniei de către Constantin Brâncoveanu (1688-1714).

Activitatea tipografică s-a dezvoltat paralel în cele două Țări și, după cum se poate constata din cele expuse în prezenta lucrare, ierarhii celor două provincii românești au adus o contribuție esențială dezvoltării limbii și culturii românești.

În acest sens, în Moldova, în anul 1679, Dosoftei reînvie tiparul la Iași, la Mănăstirea „Trei Ierarhi”, cu sprijinul spătarului Milescu și al lui Ionașcu Bilevici⁸⁰. Și, o dată reînființată tipografia moldovenească, apar principalele cărți de cult în limba română, *Liturghierul* (1679) și *Evanghelia* (1682), ceea ce constituie procesul desăvârșirii introducerii limbii române în Biserică⁸¹, fapt subliniat de istoria noastră literară.

Activitatea tipografică din Muntenia este însuflețită de noul avânt cultural pe care i-l imprimă neobositul mitropolit al țării, Antim Ivireanul, căruia i se alătură, pe lângă Mitrofan

⁷⁶ Giorge Pascu, *Istoria literaturii române din secolul XVII*, Institutul de Arte Grafice „Viața Românească”, București, 1922, p. 6.

⁷⁷ Nicolae Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, Editura pentru Literatură și Artă, București, 1938p. 7.

⁷⁸ Giorge Pascu, *Op. cit.*, p. 15.

⁷⁹ Nicolae Cartoian, *Istoria literaturii române vechi. Cronicarii moldoveni. Epoca lui Șerban Cantacuzino și a lui Constantin Brâncoveanu*, vol. III, Fundația Regele Mihai I, București, 1945, p. 201.

⁸⁰ Idem, *Istoria Bisericii românești ...*, p. 394.

⁸¹ *Istoria literaturii române ...*, p. 340.

episcopul Hușilor și Damaschin al Buzăului, frații Radu și Șerban Greceanu, ceea ce îi și consacră *„prin operă și epocă între creatorii limbii literare române”*⁸².

Această realitate este coroborată și cu afirmațiile altor autori și conduce la constatarea că limba română, susținută cu fervență de slujitorii Bisericii, va începe să se impună *„ca instrument de expresie unitar”*⁸³, vechile cărți de cult slavone fiind înlocuite cu cele românești, cu ajutorul tipăriturilor românești.

Bunăoară, această paletă atât de variată de activități, după cum se desprinde din istoriografia românească, conferă mănăstirilor un profil aparte, acestea înscriindu-se ca promotoare indubitabile ale culturii românești.

În cadrul următorului capitol, creionând trăsăturile monahismului românesc, am surprins profilul paisian, cel care a prins contur și în Țara Românească, prin activitatea de redeșteptare monahală, inițiată pe fondul unei reale *„epuizări morale și materiale”*⁸⁴.

Influența Stareșului Paisie Velicikoschi (1722-1794), începând din secolul al XVIII-lea și până astăzi, este general recunoscută în literatura de specialitate, discipolii săi, mitropoliți și stareți, fiind cei care au promovat învățătura isihastă paisiană însușită, aducându-și fiecare contribuția proprie la revigorarea și organizarea vieții monahale în toate cele trei provincii românești.

Neamțul se transformă, bunăoară, în *„făclia monahismului ortodox și școala vieții și a culturii duhovnicești pentru întreg Orientul ortodox, pentru că de aici s-au răspândit asceții credinței și ai cărturăriei”*⁸⁵.

Însă, istoria românească îl încadrează just în rândul înnoitorilor monahismului nostru, în consens, fiind calificat ca *„un reamintitor al marilor principii de existență a vieții monahale”*⁸⁶, *„reformatorul întregii vieți monahale românești”*⁸⁷, *„reformator în sensul*

⁸² Radu Ștefan Ciobanu, *Aspecte ale vieții spirituale în epoca lui Constantin – Vodă Brâncoveanu prin prisma relațiilor cu Cantacuzinii*, în vol. „Constantin Brâncoveanu”, coordonatori Paul Cernovodeanu și Florin Constantiniu, Editura „Academia Română”, București, 1989, p. 231.

⁸³ Paul Cernovodeanu, *Mentalități și solidarități*, în „Istoria Românilor”, vol VI, Editura Enciclopedică, București, 2012, p. 425.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 314.

⁸⁵ Pr. Vasile Gh. Sibiescu, *Mănăstirile noastre temeiuri de viață românească*, Tipografia și Legătoria Frații Dumitrescu, Buzău, 1940, p. 17.

⁸⁶ Ioan Ivan, *Actualitatea „Așezămintelor”...*, p. 610.

cultural și al purității moravurilor”⁸⁸, „un înnoitor al monahismului pe bazele sale tradiționale”⁸⁹, așadar.

În continuare, este prezentată activitatea cărturărească promovată de Starețul Gheorghe, discipol paisian, care va duce mai departe spre îndeplinire idealul mentorului său, bazat pe ascultare și rugăciune, împletite cu munca depusă spre realizarea traducerilor și transcrierilor de cărți care vor contribui la propagarea curentului paisian în Muntenia. Și, bunăoară, prin activitatea sa cărturărească inițiată în cele două mănăstiri muntene, Cernica și Căldărușani, creează „o tradiție culturală”⁹⁰, după modelul Starețului Paisie, la Neamț și Secu, care va fi continuată de ierarhul isihast, Calinic de la Cernica.

În prezentarea profilului duhovnicesc al Sfântului Stareț Gheorghe, pornind de la trăsăturile specifice date de caracterul său ascetic și mistic, inițiat în atmosfera curentului isihast paisian, pot fi astfel definite mănăstirile drept „locuri de exercițiu” - ἄσκητήρια⁹¹ în vederea purificării, având ca temelie liniștea sau isihia, cea care se constituie în „maica rugăciunii și a altor fapte bune”⁹². Iar spațiul românesc a constituit, astfel, cadrul natural prielnic pentru cei însuflețiți de acest elan duhovnicesc, înzestrat fiind, încă de la început, „cu acest dar dumnezeiesc care se numește liniște, (...), ca într-o minunată sihăstrie naturală”⁹³.

Stăpânit de „marele elan de viață duhovnicească”⁹⁴, Starețul Gheorghe a introdus normele de viațuire monahală paisiene în Țara Românească, transformând cele două chinovii muntene, Cernica și Căldurușani, în „adevărate școli duhovnicești”⁹⁵.

⁸⁷ N. Iorga, *Istoria relațiilor române*, traducere de Anca Verjinschi, Anthologie, ediție îngrijită și note de Florin Rotaru, București, 1995, p. 261.

⁸⁸ N. Iorga, *Legăturile culturale între Bucovina și Principatele Românești*, Editura Casei Școalelor, București, 1914, p. 10.

⁸⁹ *Autobiografia și Viețile unui stareț*, ediție îngrijită și prezentată de diac. Ioan I. Ică jr. și Studiu introductiv de P. Elia Citterio, Editura Deisis, Sibiu 2002, p. 29.

⁹⁰ Pr. dr. Dumitru Furtună, *Ucenicii Starețului Paisie ...*, p. 63.

⁹¹ Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Ascetica și mistică Bisericii Ortodoxe*, Editura Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, p. 8.

⁹² Arhim. Ioanichie Bălan, *Vetre de sihăstrie ...*, p. 8.

⁹³ *Ibidem*, p. 9.

⁹⁴ *Din istoria isihasmului în Ortodoxia română*, studiu, introduceri, traducerea textelor și note de Pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Scripta, București, 1992, p. 24.

⁹⁵ D. Furtună, *Ucenicii starețului Paisie ...*, p. 112.

Bunăoară, în creionarea profilul ascetic al Starețului cernican, am pornit de la trăsăturile pe care le-au surprins diverși autori, începând de la Casian Cernicanul, unul dintre principalii săi biografi, și continuând până la cei din zilele noastre, care au fost interesați de activitatea înnoitoare a monahismului muntean, inițiată la Cernica și Căldărușani de către Starețul Gheorghe, de curând canonizat de Biserica Ortodoxă Română, proclamarea oficială fiind realizată la Cernica la data de 3 decembrie 2005.

Fidelitatea sa față de concepția de viață isihastă este ilustrată prin alegerea de a înființa „*un sobor de călugări cu viață de obște*”, nu într-una dintre mănăstirile mari, ci în „*părăsita și pustiita mănăstire Cernica*”⁹⁶, ctitoria din anii 1600-1602 a vornicului Cernica Știrbei și a soției sale Chiajna⁹⁷.

Această alegere a izvorât, după cum explică biograful amintit, din dorința acută de a duce o viață isihastă de liniștire, departe de interacțiunile dese cu mirenii care ar fi putut „*strica liniștea cugetului*”⁹⁸.

Însă, paradoxal, pe cât de isihastă era trăirea sa, pe atât de bun organizator s-a dovedit o dată cu reînființarea celor două obști, astfel încât, pentru întreaga sa activitate administrativă și duhovnicească a atras respectul și bunăvoința domnitorului Nicolae Mavrogheni (1786-1790), numindu-l chiar în Hrisovul de la Curtea de Argeș din 1788 „*al nostru întru Hristos frate*”, ceea ce ilustrează, încă o dată, „*viața plină de cucernicie și de sfințenie a starețului Gheorghe și a obștii sale*”, acest apelativ „*frate*”, adresat unui stareț, indicând, fără îndoială, „*o manifestare a piozității lui Vodă*”⁹⁹.

Și astfel, pentru a dăinui „*osteneala sa de reorganizator*”¹⁰⁰, sfântul stareț Gheorghe întocmește *Diața* pe care o transmite urmașilor săi, aceasta constituindu-se în ceea ce se

⁹⁶ Mitropolitul Athanasie Mironescu, *Istoria Mănăstirii Cernica*, Tipografia Sfintei Mănăstiri Cernica, 1930, p. 126.

⁹⁷ Casian Cernicanul, *Istoriile Sfintelor Mănăstiri Cernica și Căldărușani*, prefață de Arhiepiscopul Calinic Argatul Cernicanul, Editura Arhiepiscopia Bucureștilor, 1988, p. 43.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 47.

⁹⁹ Mitropolitul Athanasie Mironescu, *Istoria ...*, p. 135.

¹⁰⁰ Arhim. dr. Chesarie Gheorghescu, *Cuviosul Stareț Gheorghe de la Cernica*, în vol. „Sfântul Cuvios Gheorghe arhimandritul, starețul Cernicăi și Căldărușanilor (1730-1806), înnoitor al isihasmului românesc”, ediție îngrijită de arhim. Macarie Ciolan, Mănăstirea Cernica, 2006, p. 184.

poate numi „*comoară de cunoștințe psihologice*”¹⁰¹, ceea ce desăvârșește profilul său de stareț cunoscător al sufletelor celor cărora le-a fost un autentic îndrumător spiritual.

Așadar, introducerea tradiției românești de origine sihăstrească în cadrul obștii mari, prin zelul susținut al Starețului Paisie, transmis Sfântului Stareț Gheorghe, a dus la dezvoltarea vieții duhovnicești echilibrate din Cernica și Căldărușani¹⁰², cu reverberații în întreaga Muntenie.

Capitolul dedicat Sfântului Calinic Cernicanul a evidențiat trăsăturile de mare ascet ale unui ierarh nevoitor în prima jumătate a secolului al XIX-lea, format în atmosfera duhovnicească, însuflețită de Starețul paisian Gheorghe.

Starețul Calinic s-a remarcat încă de tânăr frate prin înclinația sa nativă de a sluji pe cei din jurul său și prin riguroasa și neobosita disciplină lăuntrică¹⁰³, ceea ce l-a consacrat încă de la vârsta de 31 de ani într-un călăuzitor spiritual, inițiat el însuși în „*sensul creator al ascezei*”¹⁰⁴.

Încă de când era stareț la Cernica, a reușit să aducă acest așezământ monahal „*la gradul cel mai înalt de înfățișare a curentului care cucerise pe cele mai alese dintre mănăstirile Moldovei și Munteniei*”¹⁰⁵, iar, o dată cu instalarea sa în Scaunul episcopal de la Râmnic, mișcarea paisiană va cuprinde și Oltenia¹⁰⁶.

În persoana Starețului Calinic, s-au reunit, în modul cel mai fericit, „*milostenia și dezinteresarea lui materială (...) cu duhul lui practic de chivernisitor și organizator metodic*”¹⁰⁷.

Profilul starețului cernican este completat de reprezentarea atât de expresivă din biserica mănăstirii, realizată în stil realist de Tattarescu și, care, cunoscându-l, immortalizează cât mai

¹⁰¹ Mitropolitul Athanasie Mironescu, *op. cit.*, p. 243.

¹⁰² *Din istoria isihasmului ...*, p. 24.

¹⁰³ Arhiepiscopul Antim Nica, *Sfântul Ierarh Calinic- ziditor de lăcașuri sfinte*, în *O sută de ani de la Adormirea întru Domnul a Sfântului Ierarh Calinic Cernicanul*, în rev. „Glasul Bisericii”, XXVII, București, 1968, nr. 3-4, p. 278.

¹⁰⁴ Natalia Dinu, *Viața și activitatea Sfântului Ierarh Calinic...*, p.305.

¹⁰⁵ Pr. D. Furtună *Ucenicii Starețului Paisie ...*, p. 79.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ Arhiepiscopul Antim Nica, *Sfântul Ierarh Calinic ...*, p. 279.

fidel „energia și hotărârea”, dar și „blândețea cucernică, ce se revărsa din ochii săi mari și plini de dragoste caldă față de oameni”¹⁰⁸.

Ascet autentic, starețul Calinic a stabilit, la rândul său, un regulament pentru viețuitorii mănăstirii Cernica, în direcția isihastă a stareților Paisie Velicicovschi și Gheorghe și, astfel, acest curent monahal a dăinuit aproape un secol prin activitatea paisienilor, ierarhi ori stareți, care s-au remarcat prin spiritul organizatoric, dar, mai ales, prin activitățile culturale puse în slujba Bisericii neamului românesc.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. *Autobiografia și Viețile unui stareț*, ediție îngrijită și prezentată de diac. Ioan I. Ică jr. și Studiu introductiv de P. Elia Citterio, Editura Deisis, Sibiu 2002.
2. Bauman, Victor Henrich, *Sângele martirilor*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2004.
3. Bălan, arhim. Ioanichie, *Patericul românesc*, Editura Mănăstirea Sihăstria, 2005.
4. Idem, *Vetre de sihăstrie românească*, Editura Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
5. Berechet, Ștefan Gr., *Autobiografia Starețului Paisie Velicikovki*, Iași, 1918.
6. Berza, M., *Pentru o istorie a vechii culturi românești*, Culegere de studii, editată, cu introucere și note de Andrei Pippidi, Editura Eminescu, București, 1985.
7. Bezviconi, G., *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*, București, 1962.
8. Bibescu, Pr. George, *Istoricul Mitropoliei Ungrovlahiei și Mitropoliții Țării Românești*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1907.
9. Bilciurescu, St. Constantin, *Monastirile și Bisericile din România* (cu mici notițe și gravuri), Tipografia Cărților Bisericești, București, 1890.
10. Bodogae, pr. prof. Teodor, *Din istoria Bisericii Ortodoxe de acum 300 de ani*, (Considerațiuni istorice în legătură cu Sinodul de la Iași), Sibiu, 1943.
11. Bogdan, Damian P., *Diplomatica slavo-română din secolele XIV și XV*, Monitorul Oficial – Imprimeria Națională, București, 1938.

¹⁰⁸ Natalia Dinu, *Viața și activitatea Sfântului Ierarh Calinic...*, p. 314.

12. Bogdan, Ioan, *Luptele românilor cu turcii până la Mihai Viteazul*, (Două conferințe: 25-29 ianuarie, 1898), Editura Librăriei Sorecū & Comp., 1898.
13. Boroianu, prof. dr. Dimitrie, *Dreptul bisericesc. Canoanele Sfintei Biserici Ortodoxe de Răsărit așezate pe probleme și pe interpretări*, Editura Fundației Anastasia, București, 2007.
14. Brătulescu, Profesor V. și prof. Remus Ilie, *Mănăstiri și biserici din județul Ilfov*, Institutul de Arte Grafice „E. Marvan”, București, 1935.
15. Bulat, Prof. T. Gh., *Din corespondența Episcopului Calinic al Râmnicului (1850-1868)*, Tipografia și Legătoria de Cărți „Matei Basarab”, Râmnicu-Vâlcea, 1927.
16. Cartoian, Nicolae, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, Editura pentru Literatură și Artă, București, 1938.
17. Idem, *Istoria literaturii române vechi. Cronicarii moldoveni. Epoca lui Șerban Cantacuzino și a lui Constantin Brâncoveanu*, vol. III, Fundația Regele Mihai I, București, 1945.
18. *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, ed. îngrijită de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.
19. *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. V, coord. Daniela Bușă, Ed. Academiei Române, București, 2009.
20. Căndea, Virgil, *Mărturii românești peste hotare: creații românești și izvoare despre români în colecții din străinătate. Albania și Etiopia*, vol. I, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2010.
21. Cernicanul, Casian, *Istoriile Sfintelor Mănăstiri Cernica și Căldărușani*, prefață de Arhiepiscopul Calinic Argatul Cernicanul, Editura Arhiepiscopia Bucureștilor, 1988.
22. Cilieni, pr. Ion Popescu, *Viața bisericească în Oltenia*, (Anuarul Mitropoliei Olteniei), Tipografia Sfintei Mitropolii a Olteniei, Râmnicului și Severinului, Craiova, 1941.
23. Ciobanu, Ștefan, *Istoria literaturii române vechi*, vol.I, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1947.
24. Coman, pr. prof. dr. Ioan, *Scriitori bisericești din epoca străromână*, Editura Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
25. Comșa, Maria, *Cultura materială veche românească. (Așezările din secolele VIII-X de la Bucov-Ploiești)*, Editura Academiei Române, București, 1978.
26. *Constantin Brâncoveanu*, coordonatori Paul Cernovodeanu și Florin Constantiniu, Editura „Academia Română”, București, 1989.

27. Crainic, Nichifor, *Puncte cardinale în haos*, Editura Timpul, Iași, 1996.
28. Idem, *Sfințenia – împlinirea umanului*, (Curs de Teologie mistică), Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei - Trinitas, Iași, 1993.
29. Idem, *Teologie și filosofie*, Editura Aius Printed, Craiova, 2010.
30. Crăciun, I. și A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne privind istoria României*, Editura Academiei Române, București, 1963.
31. Cristescu, Pr. D., *Sfânta Mănăstire Arnota*, Tipografia „Episcopul Vartolomei” a Sfintei Episcopii a Râmnicului-Vâlcei, 1937.
32. Cronț, Gheorghe, Alexandru Constantinescu, Theodora Rădulescu, Constantin Tegăneanu, *Acte judiciare din Țara Românească: 1775-1781*, IX, Introducere de Gh. Cronț și Al. Constantinescu, Editura Academiei Române, București, 1973.
33. Daicoviciu, C., *Dacica: studii și articole privind istoria veche a pământului românesc*, Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, Muzeul de Istorie, Cluj, 1969.
34. Davidescu, M., *Monumente istorice din Oltenia*, Editura Meridiane, București, 1964.
35. *Din istoria isihasmului în Ortodoxia română*, studiu, introduceri, traducerea textelor și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Scripta, București, 1992.
36. Dobrescu, Nicolae, *Întemeierea mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri*, Editura Tipografia Cărților Bisericești, București, 1906.
37. David, arhid. Petre I., *Caută și vei afla*, (Predici misionar-patriotice la toate sărbătorile anului, la sfinți mari, la cuvioși, propovăduitori și mărturisitori români). Sinaxar: Oltenia, Muntenia, Moldova, Editura Europolis, Constanța, 2002.
38. *Documenta Roumaniae Historica. A. Moldova (1384-1448)*, vol. I, volum întocmit de Constantin Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, Editura Academiei Române, București, 1975.
39. *Documenta Roumaniae Historica. A. Moldova (1449-1486)*, vol. II, volum întocmit de Leon Șimanschi în colaborare cu Georgeta Ignat și Dumitru Agache, Editura Academiei Române, București, 1976.
40. *Documenta Roumaniae Historica, B. Țara Românească (1247-1500)*, vol. I, volum întocmit de P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc, Editura Academiei Române, București, 1966.
41. *Documenta Roumaniae Historica, B. Țara Românească (1566-1570)*, vol. VI, vol. Îngrijit de Ștefan Ștefănescu și Olimpia Diaconescu, Editura Academiei Române, București, 1985.

42. *Documenta Roumaniae Historica, B. Țara Românească (1576-1580)*, vol.VIII, volum întocmit de Damaschin Mioc și Ioana Constantinescu, Editura Academiei Române, București, 1996.
43. *Documenta Roumaniae Historica, B. Țara Românească (1650)*, vol. XXXV, volum întocmit de Violeta Barbu, Constanța Ghițulescu, Andreea Iancu, Gheorghe Lazăr, Oana Rizescu, Editura Academiei Române, București, 2003.
44. Erbiceanu, Constantin, *Ulfila, viața și doctrina lui sau starea creștinismului în Dacia traiană și aureliană*, Editura Tipografia Cărilor Bisericești, București, 1898.
45. Felea, pr. Ilarion V., *Paisie și paisianismul*, Cluj, 1940.
46. Floca, arhid. prof. univ. dr. Ioan, *Canoanele Bisericii Ortodoxe Române*, (note și comentarii), Sibiu, 1993.
47. Idem, *Originile Dreptului scris în Biserica Ortodoxă Română. Studiu istorico-canonic*, (Teză de doctorat), Sibiu, 1969.
48. Furtună, pr. dr. Dumitru, *Ucenicii starețului Paisie în mănăstirile Cernica și Căldărușani, un scurt istoric asupra acestor mănăstiri*, Tipografia „Lupta”, București, 1928.
49. Georgescu, I. L. și Roman Stanciu, *Mănăstirea Cernica*, Editura Meridiane, București, 1969.
50. Georgescu, Valentin Al., *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul veacului al XVIII-lea*, Ed. Academiei Române, București, 1980.
51. Gion, G. I. Ionescu, *Din istoria fanarioților*, Stabilimentul Grafic I. V. Socecu, București, 1891.
52. Giurescu, Constantin C., *Istoria românilor*, vol. I, Editura All Educational, Buc., 2003.
53. Idem, *Istoria Românilor (De la Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul)*, partea a II-a, revăzută și adăugită, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943.
54. Idem, *Istoria românilor (Din cele mai vechi timpuri până la moartea lui Alexandru cel Bun)*, vol. I, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1946.
55. Idem, *Istoria românilor: De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821)*, vol. III, partea a II-a, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1946.
56. Idem, *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până la moartea Regelui Carol*, ediția a III-a, Editura Cugetarea- Georgescu Delafras, București, 1946.

57. Giurescu, Dinu C., *Țara Românească în secolele XIV-XV*, Editura Științifică, București, 1973.
58. I. Gonța, Alexandru, *Documente privind istoria României, A. Moldova: veacurile XIV-XVII (1384-1625) -Indicele numelor de locuri*, Editura Academiei Române, București, 1990.
59. Grigoraș, N., *Din raporturile târgurilor moldovenești cu mănăstirile în epoca fanariotă*, Iași, 1941.
60. Haneș, Petre, *Istoria literaturii române*, ed. a III-a, Editura Autorului, 1942.
61. Hașdeu, Bogdan Petriceicu, *Istoria critică a românilor*, tom. I, vol. I, Tipografia Curții, București, 1872.
62. Ionescu, Gh. I., *Istoricul închinărei monastirilor românești și abuzurile călugărilor străini*, Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, București, 1899.
63. Iorga, Nicolae, *Bizanț după Bizanț*, trad. de Liliana Iorga-Pippidi, Editura Enciclopedică Română, București, 1972.
64. Idem, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, ediția a doua (revăzută și adăugită), Editura Ministerului de Culte, București, 1929.
65. Idem, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, Editura Junimea, Iași, 2001.
66. Idem, *Istoria învățământului românesc*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Ilie Popescu Teiușan, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971.
67. Idem, *Istoria literaturii religioase a românilor, până la 1688*, București, 1904.
68. Idem, *Istoria literaturii religioase a românilor, în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. II, București, 1901.
69. Idem, *Istoria literaturii românești (De la 1688 la 1780)*, vol. II, ed. a II-a, Editura Librăriei Pavel Suru, București, 1926.
70. Idem, *Istoria poporului românesc*, vol. IV, partea I, trad. din germană de Otilia Enache Ionescu, Editura Casa Școalelor, București, 1927.
71. Idem, *Istoria relațiilor române*, trad. de Anca Verjinschi, Anthologie, ediție îngrijită și note de Florin Rotaru, București, 1995.
72. Idem, *Istoria românilor prin călători (Până la jumătatea veacului al XVII-lea)*, vol. I, (ediția a doua adăugită), Editura „Casa Școalelor”, București, 1928.
- 73.

74. Idem, *Mănăstirea Neamțului. Viață călugărească și mincă pentru cultură*, Tipografia Societatea „Neamul Românesc”, Vălenii-de-Munte, 1912.
75. Idem, *Mănăstirea Hurezului. Dezvoltarea și viața ei*, Tipografia Societății „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1912.
76. Idem, *Muntele Athos în legătură cu Țările noastre*, (extras din Analele Academiei Române, seria II, tomul XXXVI, Memoriile Secțiunii Istorice), Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, București, 1914.
77. Idem, *Viața și faptele Mitropolitului Moldovei Veniamin Costachi (1768-1846)*, Institutul de Arte Grafice și Editura Minerva, București, 1907.
78. *Istoria literaturii române. Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400-1780)*, Editura Academiei Române, București, 1964.
79. *Istoria Românilor*, vol. III, Editura Enciclopedică, București, 2010.
80. Idem, vol. IV, Editura Enciclopedică, București, 2012.
81. Idem, vol. V, Editura Enciclopedică, București, 2012.
82. Idem, vol. VI, Editura Enciclopedică, București, 2012.
83. *Istoria Românilor. Constituirea României moderne (1821-1878)*, coordonator Acad. Dan Berindei, vol. VII, tom I, Ed. Enciclopedică, București, 2003, vol. VII, tom I, Editura Enciclopedică, București, 2003.
84. *Izvoarele creștinismului românesc*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2003.
85. *Îndreptarea legii*, Editura Academiei Române, București, 1962.
86. Joantă, Mitropolitul Serafim, *Isihasmul, tradiție și cultură românească*, Editura Anastasia, București, 1994.
87. Mehedinți, Simion Soveja, *Creștinismul românesc*, (adaos la *Caracterizarea Etnografică a Poporului Român*), Iași, 2006.
88. Meteș, Ștefan, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, Arad, 1918.
89. Mihăilă, Gheorghe, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972.
90. Idem, *Cultură și literatură românească veche în context european (studii și texte)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.
91. Milaș, Nicodim, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, vol. I, partea I, Tipografia Diecezană, Arad, 1930.

92. *Ibidem*, vol. I, partea II, Tipografia Diecezană, Arad, 1931.
93. Idem, *Dreptul bisericesc oriental*, trad. Dim. I. Cornilescu și Vasile S. Radu, Tipografia "Gutenberg", București, 1915.
94. Mironescu, Mitropolitul Athanasie, *Istoria Mănăstirii Cernica*, Tipografia Sfintei Mănăstiri Cernica, 1930.
95. Moisescu, pr. prof. Gheorghe I., pr. prof. Ștefan Lupșa și pr. prof. Alexandru Filipașcu, *Istoria Bisericii Române*, vol.I, Editura Institutul Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1957.
96. Munteanu, pr. prof. univ. dr. Vasile, *Bizanțul și românii : cercetare comparativă privind organizarea mănăstirilor*, Editura Trinitas, Iași, 2005.
97. Idem, *Istoria creștină generală (ab initio-1054)*, vol. I, Editura IBMBOR, București, 2008
98. Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, Editura Litera Internațional, București – Chișinău, 2001.
99. Nistor, Ion I., *Istoria românilor*, vol.I, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2002.
100. Paisie de la Neamț. *Autobiografia și Viețile unui stareț, urmate de Așezăminte și alte texte*, ediție îngrijită și prezentată de diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2002.
101. *Oltenia*, Editura „Ramuri”, 1943.
102. Panaitescu, P.P., *Contribuții la Istoria culturii românești*, Editura Minerva, București, 1971.
103. Idem, *Curs privind începuturile influenței slavilor asupra românilor*, București, 1938-1939.
104. Idem, *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, Editura de Stat, București, 1947.
105. Idem, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965.
106. Idem, *Mircea cel Bătrân*, București, 1944.
107. Pascu, Giorge, *Istoria literaturii române din secolul XVII*, Institutul de Arte Grafice „Viața Românească”, București, 1922.
108. Păcurariu, Pr. Prof. Dr. Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, II și III, Editura Trinitas, Iași, 2004.
109. Pâclișan, Z., *Biserica și românismul*, Tipografia «Carmen», Cluj, 1910.

110. Petrescu, prof. univ. dr. † Teodosie, Arhiepiscopul Tomisului și prof. univ. dr. Adrian Rădulescu, *Mitropolia Tomisului, tradiție și actualitate*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2004.
111. *Pidalionul – Cârma Bisericii Ortodoxe*, Iași, 2007.
112. Piscupescu, Ecaterina Șt., *Literatura slavă în Principatele Române în veacul al XV-lea*, Tipografia Cărilor Bisericești, București, 1939.
113. Pretorian, pr. prof. Marin, *Mănăstiri și schituri din Mitropolia Olteniei*, Editura Sfintei Mitropolii a Olteniei, Craiova, 1942.
114. Racoveanu, Gheorghe, *Viața și nevoințele Fericitului Paisie*, Starețul Sfintelor Mănăstiri Nemțu și Secu, Râmnicu-Vâlcea, 1935.
115. Răuțu, Melete, *Monografia ecleziastică a județului Vâlcea*, Imprimeria Județului și a Comunei Râmnicu Vâlcea, Râmnicu Vâlcea, 1908.
116. Sanie, Silviu, *Civilizația creștină la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei*, (secolele II î.e.n.-III e.n.), Editura Junimea, Iași, 1981.
117. *Sfântul Cuvios Gheorghe arhimandritul, starețul Cernicăi și Căldărușanilor (1730-1806), înnoitor al isihasmului românesc*, ediție îngrijită de arhim. Macarie Ciolan, Mănăstirea Cernica, 2006.
118. Sf. Vasile cel Mare, *Regulile mari*, Editura Institutul Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2009.
119. *Sfinți români și apărători ai legii strămoșești*, Editura Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
120. Sibiescu, pr. Vasile Gh., *Mănăstirile noastre temei de viață românească*, Tipografia și Legătoria Frații Dumitrescu, Buzău, 1940.
121. Simionescu, Dan I., *Vieața literară și culturală a mănăstirii Câmpulung (Muscel) în trecut*, Editura Librăriei Ioan N. Staicu, Câmpulung, 1926.
122. Socrate Scolasticul, *Istoria bisericească*, trad.de mitropolitul Iosif Gheorghian, București, 1899.
123. Sozomen, *Istoria bisericească*, trad. de mitropolitul Iosif Gheorghian, București, 1897.
124. *Spiritualitate și istorie la Întorsura Carpaților*, ediție îngrijită de I.P.S. Antonie Plămădeală, vol. I, Buzău, 1983.

125. Stăniloae, pr. prof. dr. Dumitru, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, Editura Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002.
126. Stănoiu, ieromonah Damian, *Mănăstirea Căldărușani*, Tipografiile „Române-Unite”, București, 1924.
127. Stoicescu, Nicolae, *Constantin Șerban*, Editura Militară, București, 1990.
128. Idem, *Matei Basarab*, Editura Academiei Române, București, 1988
129. Idem, *Sfatul Domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, Editura Academiei Române, București, 1968.
130. Idem, *Unitatea românilor în Evul Mediu*, Editura Academiei Române, București, 1983.
131. *Studii și materiale de Istorie Medie*, vol. VI, Editura Academiei Române, București, 1973.
132. Șerban, Constantin, *Vasile Lupu, Domn al Moldovei (1634-1653)*, Editura Academiei Române, București, 1991.
133. Șerbănescu, pr. prof. Nicolae I., *Istoria Mănăstirii Snagov*, București, 1944.
134. Șesan, Dr. Valerian, *Curs de Drept bisericesc universal*, Cernăuți, 1942.
135. Ștefulescu, Al., *Documente slavo-române relative la Gorj (1406-1665)*, Tipografia Nicu D. Miloșescu, Târgu-Jiu, 1908.
136. Teodor, Dan Gh., *Românitatea carpato-Dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI e.n.*, Editura Junimea, Iași, 1981.
137. Idem, *Creștinismul la est de Carpați, de la origini și până în secolul al XVI-lea*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1991.
138. Teodoret al Cirului, *Istoria bisericească*, trad. de Pr.Prof. Vasile Sibiescu, Editura Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.
139. Theodorescu, Răzvan, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, Editura Academiei Române, București, 1974.
140. Idem, *Drumuri către ieri*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1992.
141. Idem, *Itinerarii medievale*, Editura Meridiane, București, 1979.
142. Uricariul, Axinte, *Cronică paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, București, 1993.
143. *Vasile de la Poiana Mărului. Introduceri în rugăciunea lui Iisus și isihasm*, trad. Ioan și Maria-Cornelia Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2009.

144. Vicovan, Pr.Ion, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Iași, 2002.
145. *Viețile, povățuirile și testamentele sfinților stareți Gheorghe și Calinic. Monumentele spiritualității cernicane*, I, ed. îngrijită de arhim. Clement Popescu și diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 1999.
146. Zamfirescu, Ion, *Spiritualități românești*, București, 1941.

Reviste și studii

147. Barnea, Ion, *Artele*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVII, București, 1959, nr. 7-10, pp. 856- 888.
148. Băbuș, pr. prof. dr. Emanoil, *Justiniana Prima în lumina noilor cercetări*, în rev. „ Studii Teologice”, XXXIX, București, 1987, pp. 84-92.
149. Băltuță, Mitrofan, *Pastoralele date de Mitropolitul Veniamin Costachi în legătură cu viața monahală*, în rev. „Mitropolia Moldodovei și Sucevei”, XLIII, Iași, 1967, nr. 1-2, pp. 114-122.
150. Bârda, Al. Stănciulescu, *Clerul român și ideile Revoluției franceze*, în rev. „Mitropolia Olteniei”, XLII, Craiova, 1990, nr. 3-4, pp. 243-254.
151. Braniște, pr. prof. Ene, *Din activitatea Sfântului Calinic Cernicanul, Episcopul Râmnicului – Noului Severin (1850-1868)*, în rev. „Glasul Bisericii”, XXVII, București, 1968, nr. 11-12, pp. 1158-1164.
152. Bulat, prof. T. Gh., *Sfântul Ierarh „Kallinik”, stareț al Mănăstirii Cernica*, în rev. „Glasul Bisericii”, XXVII, București, 1968, nr. 3-4, pp. 337-353.
153. Idem, *Un secol de la moartea Sfântului Ierarh Calinic, episcop de Râmnic-Noul Severin, 1850-1868*, în rev. „Mitropolia Olteniei”, XX, Craiova, 1968, nr. 3-4, pp. 230–240.
154. Idem, *Tipografia și tipăriturile Sfântului Ierarh Kallinik de la Cernica*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXVI, București, 1968, nr. 3-5, pp. 398-409.
155. Chilea, pr. Sebastian, *Sfântul Nicodim*, în rev. „Mitropolia Olteniei”, XIX, Craiova, 1967, nr. 1-2, pp. 138-140.
156. Ciurea, pr. prof. univ. dr. Al. I., *Momente și aspecte esențiale ale influenței Sf. Munte asupra vieții religioase din țările române*, în rev. „Ortodoxia”, V, București, 1953, nr. 2, pp. 278-294.

157. Columbeanu, S., *Monopolurile feudale din Țara Românească în secolul al XVIII-lea în raport cu instituțiile similare din Europa*, în rev. „Studii”, (Revista de istorie), tomul 23, București, 1970, nr. 4, pp. 727-737.
158. Coman, pr. prof. dr. Ioan G., *Însemnări asupra lui Teotim de Tomis*, (studii și recenzii), în rev. „Glasul Bisericii”, XVI, București, 1957, nr.1, pp. 46-51.
159. Constantiniu, Florin C., *Aspecte ale mentalului colectiv sătesc în societatea medievală românească*, în rev. „Studii și materiale de Istorie Medie”, vol. VII, 1974, Editura Academiei Române.
160. Cronț, pr. Constantin, *Clericii în serviciul justiției*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, LVI, București, 1938, nr. 11-12, pp. 823-844.
161. Idem, *Pe urmele trecutului istoric al Dobrogei*, în „Glasul Bisericii”, XXXV, București, 1976, nr. 3-4, pp. 377-383.
162. Dinu, Natalia, *Viața și activitatea Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica*, în rev. „Glasul Bisericii”, XXVII, București, 1968, nr. 3-4, p.
163. Donat, Ion, *Fundațiile religioase ale Olteniei. Mănăstiri și schituri*, partea I, în „Arhivele Olteniei”, XV, Craiova, 1936, nr. 86-88, pp. 262-346.
164. Dumitrescu, Ioan, *Un important locaș de cult restaurat: Biserica Sfântul Nicolae a Sfintei Mănăstiri Cernica*, în rev. „Glasul Bisericii”, XXXV, București, 1976, nr. 1-2, pp. 175-179.
165. Dură, pr. prof. univ. dr. Nicolae V., *Biserica din "Scythia Minor" și "întâistătorii" ei tomitani*, în „Analele Universității Ovidius”, Constanța, Seria Teologie, nr.1, 2006, pp. 48-85.
166. Idem, *Monahii, al treilea element constitutiv al Bisericii. Norme și rânduieli canonice, privind organizarea și disciplina vieții monahale*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, CXXI, București, 2003, nr. 7-12, pp. 469-483.
167. Duțu, Al., *Centre române de difuziune culturală în secolele XVII-XVIII*, în „Revista de Istorie”, tom. 30 (1977), nr. 3, p. 413-426.
168. Erbiceanu, Constantin, *Istoria Mănăstirii Cernica*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, XII, București, 1898-1899, pp. 1008-1048.
169. Gabor, pr. prof.univ. dr. Adrian, *Mărturii arheologice privind vechimea creștinismului în sudul Moldovei*, în rev. „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, LXII, Iași, 1986, nr. 1- 2, pp. 83-92.

170. Gheorghescu, arhim. dr. Chesarie, *Personalitatea religios-morală a Starețului Paisie Velicicovchi*, în rev. „Glasul Bisericii”, XXIX, București, 1970, nr. 1-2, pp. 114-119.
171. Idem, *Cuviosul Arhimandrit Gheorghe, Starețul de la Cernica (1781-106)*, în rev. „Glasul Bisericii”, XLVI, București, 1987, nr. 5, pp. 63-81.
172. Gheorghită, Ilie, *Două Scrisori pastorale adresate de Mitropolitul Veniamin Costache soborului călugărilor din mănăstirea Neamț*, în rev. „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XXXVIII, Iași, 1962, nr. 5-6, pp. 431-441.
173. Gladcovschi, Arhimandrit Atanase, *Monahi cronicari din Sfânta Mănăstire Cernica*, în rev. „Glasul Bisericii”, XVI, București, 1957, nr. 4-5, pp. 247-257.
174. Gonța, Alexandru I., *Unele aspecte ale politicii interne a lui Ștefan cel Mare*, în rev. „Studii”, (Revista de Istorie), X, București, 1957, nr. 4, pp. 91-103.
175. Grosu, Mircea, *Valoarea documentară a condicilor mănăstirești de socoteli*, în rev. „Studii” (Revista de Istorie), tom. 23 (1970), nr. 1, p. 43-54.
176. Ialomițeanul, Episcop Roman și prof. I. L. Georgescu, *Starețul Gheorghe și mănăstirea Cernica*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, C, București, 1982, nr. 3-4, pp. 332-339.
177. Ialomițeanul, Episcop Roman Stanciu, *Viața și înfăptuirile Sfântului Calinic – monahul* în rev. „Glasul Bisericii”, XXVII, București, 1968, nr. 3-4, pp. 270-276.
178. Iorga, Nicolae, *Manuscrisele Mănăstirii Cernica*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, XXVI, București, 1902-1903, pp. 207-234.
179. Iorgulescu, pr. dr. Vasile, *Mărturii privind monahismul românesc, înaintea Sfântului Nicodim, în Țara Românească și Banat*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, CI, București, 1983, nr. 3-4, pp. 253-263.
180. Ivan, Ioan, *Actualitatea "Așezămintelor" Starețului Paisie Velicicovschi*, în rev. „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XXX, Iași, 1957, pp. 607-610.
181. Marina, Eugen, *Contribuții la cunoașterea operei canonice a Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXIII, București, 1965, nr. 5-6, pp. 553-558.
182. *Mănăstiri și schituri*, în „Vieța bisericească în Oltenia” (Anuarul Mitropoliei Olteniei), Tipografia Sfintei Mitropolii a Olteniei, Râmnicului și Severinului, Craiova, 1941, 819-887
183. Micu, Iolanda și Radu Lungu, *Domeniul lui Matei Basarab*, în „Revista de Istorie”, tomul 35, București, 1982, nr. 12, pp. 1313-1329.

184. Mitrofan Băltuță, *Pastoralele date de Mitropolitul Veniamin Costachi în legătură cu viața monahală*, în rev. „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XLIII, Iași, 1967, nr. 1-2, pp. 114-122.
185. Munteanu, pr. prof. univ. dr. Vasile, *Banatul și Bizațul (secolele XI-XII)*, în rev. „Mitropolia Banatului”, XXVI, Timișoara, 1976, nr.1-4, pp. 233-237.
186. Nica, Arhiepiscopul Antim, *O sută de ani de la Adormirea întru Domnul a Sfântului Ierarh Calinic Cernicanul - Sfântul Ierarh Calinic- ziditor de lăcașuri sfinte*, în rev. „Glasul Bisericii”, XXVII, București, 1968, nr. 3-4, pp. 277-283.
187. Octavian, prof. Nicu D., *Ideea de unitate națională și adeziunea clerului din Țara Românească la lupta pentru înfăptuirea marelui act de la 24 ianuarie 1859*, în rev. „Glasul Bisericii”, XXXVIII, București, 1979, nr. 1-2, pp. 92 - 109.
188. Petrescu, prof. univ. dr. † Teodosie, *Scythia Minor și ierarhii săi tomitani din secolele IV-VI*, în „Revista de Teologie Sf. Apostol Andrei”, XIII, Constanța, 2009, nr. 1, pp. 7-14.
189. Popescu, prof. univ. dr. Emilian, *Câteva considerații cu privire la rolul Episcopilor din Dobrogea (Scythia Minor) în viața creștină a Moldovei în secolele IV-XIV*, în rev. „Studii Teologice”, XLIII, București, 1991, nr. 5-6, pp. 105-110.
190. Reli, Simion, *Cultura religioasă în mănăstirile noastre voievodale*, Extras din rev. „Candela”, LV-LVI, Cernăuți, 1944-1945.
191. Semedrea, † Tit, *Viața mănăstirească în Țara Românească înainte de anul 1370*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, LXXX, București, 1962, nr. 7-8, pp.673-687.
192. Șerban, Constantin, *Contribuții cu privire la problema pieței interne a Țării Românești și Moldovei în timpul feudalismului dezvoltat (sec. XV-XVIII)*, în rev. „Studii” (Revista de Istorie), XVII, București, 1964, nr. 1, pp. 27-46.
193. Șerbănescu, pr. prof. Niculae, *Episcopii Râmnicului*, în rev. „Mitropolia Olteniei”, XVI, Craiova, 1964, nr. 3-4, pp. 171-212.
194. Idem, *O ctitorie a Sfântului Calinic: Schitul Frăsinei*, în rev. „Glasul Bisericii”, XIV, București, 1955, nr. 10-11, pp. 600-603.
195. Idem, *Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica, episcopul Râmnicului*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXVI, București, 1968, nr. 3-5, pp. 353-395.
196. Ștefănescu, Episcop Melchisedec, *Schițe din viața Mitropolitului Ungr-Vlahiei Filaret al II-lea, 1792, și ale altor persoane bisericești cu care el a fost în relații de aproape* (Ședința

- de la 14 martie 1887), în „Analele Academiei Române”, seria II, tom. VIII (1885-1886), secțiunea a II-a, Tipografia Academiei Române, București, 1888, pp. 35-91.
197. Ștefănescu, I. D., *Școala de pictură din mănăstirile Cernica și Căldărușani. Ucenicia lui N. Grigorescu*, în rev. „Glasul Bisericii”, XXVIII, București, 1969, nr. 3-4, pp. 364 – 392.
198. Ștefănescu, Ștefan, Damaschin Mioc, *Țărăimea din Țara Românească și Moldova în veacul al XVII-lea*, în „Revista de Istorie”, tomul 32, București, 1979, nr. 12, pp. 2285-2300.
199. Teoctist, Patriarhul, *O ctitorie ardeleană a Sfântului Nicodim: Mănăstirea Prislop*, în rev. „Mitropolia Olteniei”, Craiova, nr. 7-8, 1970, pp. 635-638.
200. Teodorescu, Barbu, *Cărturari, tipografi, biblioteci, școli*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVII, București, 1959, nr. 7-10, pp. 827-856.
201. Theodorescu, Răzvan, *Epoca lui Matei Basarab, răscruce a vechii culturi românești*, în „Revista de Istorie”, tom. 35, București, 1982, nr. 12, pp. 1330-1338.